

Finn-Einar Eliassen

Peter Dahl. Et globalt liv i opplysningstiden

Dreyers forlag, Oslo 2019, 441 s.

Ida Bull

Professor emerita ved Institutt for historiske studier, NTNU

Dr.philos. 1998

ida.bull@ntnu.no

Boka om Peter Dahl har vært underveis lenge, og forfatteren har flere ganger sluppet biter av hans historie i artikler og foredrag. Nå er da det hele kommet, og vi får presentert Peter Dahls liv i en helhetlig sammenheng. Boka er først og fremst en biografi, men gir samtidig viktige innblikk i de globale sammenhenger som en enkeltperson kunne bli en del av på 1700-tallet, i en tid da Danmark-Norge ble en aktør i den globalisering som først og fremst dreide seg om handel og skipsfart, men også om politiske og kulturelle forhold.

Peter Dahl ble født i 1747 i Fjære ved Grimstad og døde i København i 1789. Gjennom de ulike epokene av sitt liv ble han en deltaker i den historien som knyttet dansk-norsk historie til denne tidlige globaliseringsperioden. Han var bondesønn, men også fra et miljø som var knyttet til skipsbyggings- og skipsfartsmiljøet i området rundt Grimstad. Han dro til sjøs tidlig, og ble allerede i 1770 skipperborger i København. Da hadde han allerede vært styrmann om bord på et skip som gikk på Vestindia, og overtok nå kommandoen på et slikt skip. Samtidig startet han egen handel med varer til og fra Vestindia. Neste epoke i hans liv startet i 1775 og varte fram til 1783. Nå handlet det om Ostindia, dit han som skipper og som handlende med startkapital fra sin vestindiske handel gjorde tre reiser, den siste med et opphold i India på to år. Senere fortsatte han å investere i handel på Vestindia og India, men reiste ikke selv dit mer. Derimot innledet han en periode med å bygge seg selv opp som en opplyst mann i sin tid. Del 1 i boka handler om perioden som en «sjøens og handelens mann», mens del 2 handler om «opplysningens mann». Mens investeringene skaffet ham ressurser, reiste han nå på en flere års *grand tour* i Europa, med kunstnere som ledsagere, informatorer og protesjeer. I 1788 kom han tilbake til København, etablerte seg i et standsmessig palé og forberedte seg på sin neste periode som bofast medlem av den københavnske overklasse. Den perioden ble imidlertid kort, og del 3 i boka handler isteden om hans forhold til familie og venner – synliggjort gjennom hans rikholdige testamente.

Boka gir interessante innblikk i hvordan en sjømann kunne utvikle seg til kaptein og til kapitalist i denne perioden. For å bli kaptein måtte han ha kunnskaper i navigasjon, noe han hadde fått i årene fra skipsdreng og opp til styrmann. Han måtte også vise at han var blitt bofast i København. Det fikk han gjennom å leie husrom av rederne. Der var han i første omgang bosatt mellom sjøreisene. Boka forteller om hvordan selve sjøreisene var organi-

sert og fungerte, hva slags mannskap som ble rekruttert, om faren for forlis og ikke minst den betydelige dødeligheten blant mannskapet. Flere ganger er det tydelig at det var en god porsjon flaks som berget Dahl og skipet hans fra uvær og forlis.

Særlig interessant er det hvordan posisjonen som kaptein ga muligheter til å drive betydelig handel. Skippere hadde generelt rett til å bruke en del av skipets lasterom, men avtaler med skipsrederne kunne utvide denne retten, som i Dahls tilfelle. Til Vestindia med den danske kolonien St. Croix fraktet han et omfattende utvalg av varer – alt fra trelast og jernstenger til krydder, saltede gjess og skrivepapir –, og hjem fraktet han først og fremst sukker. På den siste reisen var en stor del av lasten eid av ham selv.

Til reisene til India ble Peter Dahl *headhunted* av et konsortium av Københavns rikeste kjøpmenn, med erfaring på ostindiafart. Etter den første reisen til India overtok Dahl selv handelen, i kompaniskap med en annen kjøpmann i København. Den første reisen hadde gitt ham verdifull innsikt i mulighetene, og han hadde også opprettet kontakt med de danske administratorene i de danske indiske koloniene. Kompanjongen hadde et nytt skip, Dahl hadde lokalkunnskaper i India og handelskapital opparbeidet både fra Vest- og Ostindia. Som til Vestindia besto lasten nå av et stort antall ulike varer, noe norsk og dansk, mest fra det internasjonale marked i Europa. Tilbake fra India fraktet han indiske tekstiler – mest bomull, noe silke, noe salpeter. For hver reise hadde han større muligheter til å utnytte sine forbindelser og lokale kunnskaper. Det lange oppholdet på to år i India gjorde ham også til en av de kjøpmenn som påvirket produksjonen av bomull i de indiske landsbyene. I samspill med sin kompanjong i København, som sendte skip, sørget Dahl for kontakt med de indiske mellommenn, som igjen formidlet mellom de utenlandske kjøpmennene og bomullsprodusentene.

De vest- og ostindiske reisene som Dahl foretok, gir forfatteren rikelig anledning til å utforske hvordan slik handel foregikk. Samspillet mellom redere, skippere, investorer, koloniembetsmenn og lokalsamfunn blir grundig beskrevet. Samtidig ligger privatlivet hans mer i skyggen. Etter sitt lange indiaopphold fortsatte Dahl å investere i både ostindiske og vestindiske ekspedisjoner, men nå som passiv kapitalist. Han engasjerte seg også i norsk trelasthandel.

Dahl oppholdt seg lenge både på St. Croix i Vestindia og ulike steder i India. Det gir anledning til å se nærmere på de lokalsamfunn han da ble en del av. I en tidligere artikkel (*Historisk tidsskrift* 3/2012) har Eliassen nettopp framhevet hvordan biografier kan være en mulighet til å utvide lokalthistorisk kunnskap gjennom personen, kunnskapen om personen gjennom lokalsamfunnet og, som her, åpne forbindelsen mellom lokalsamfunn og globalhistorie. Gjennom denne boka får vi innblikk ikke bare i de enkeltsamfunn hovedpersonen deltar i, men også nettopp hvordan disse enkeltsamfunnene knyttes sammen og blir en del av en større globalhistorisk helhet gjennom en enkeltperson. Slik blir biografien en metode for å skrive transnasjonal historie.

Peter Dahls liv gir også forfatteren muligheter til å utforske tidens europeiske opplysningstid og utvikling av «dannelse». Som mange andre reiste han rundt i Europa til de viktige kulturelle sentrene for å bli kjent med denne kulturen. Mens de fleste andre reiste mest mulig til lands, valgte Dahl å starte med en sjøreise til Middelhavet. Med seg på reisen hadde han som mentor en teologistudent med erfaring fra flere universitet, en tjener og to unge kunstnere. De startet med Napoli og Nord-Italia, senere Roma og flere steder i Italia, før de reiste nordover i Europa. Som mange mennesker med rikelige økonomiske midler kjøpte Dahl også med seg bøker og malerier fra reisene. Boka inneholder også fortegnelse over hans bøker og malerier, slik det er oppført i auksjonsprotokollen etter hans død. Det meste av dette var nok kjøpt på reisene og tenkt som innbo i hans nykjøpte palé i København.

Auksjonene over innboet ble holdt etter hans død. Da trådte også testamentet i kraft. Det ble skrevet i første versjon i 1775, da han hadde gjort sin siste reise til St. Croix, og før han la ut på den første, minst like farefulle reisen til India. Den endelige versjonen av testamentet ble skrevet i 1789, etter at han hadde fullført sine europeiske dannelsesreiser og kort før han døde. Gjennom testamentet finner forfatteren informasjon om mange personer som ble tilgodesett med arvemidler. Del 3 i boka er kalt «Familiens og vennskapets mann» og følger de personene som er nevnt, og hva slags forhold de hadde til Dahl. Det gir kunnskap om hvordan han til tross for at han så tidlig dro til sjøs, beholdt kontakten med familien i Grimstad, tok seg av flere av dem underveis og til slutt nevnte dem med gaver i testamentet. Flere venner, blant annet noen av dem han reiste sammen med til Italia, ble tilgodesett i testamentet. Blant de begunstigede var også hans fire døtre, som han hadde med to ulike kvinner. Ingen av dem ble han gift eller bodde sammen med. Peter Dahl var altså ungar, men ikke uten familie og barn.

Et resultat av hans dannelsesreiser er også hans medlemskap i det Trondhjemske Videnskabers Selskab, DKNVS, der han var blitt medlem i 1786, etter anbefaling fra en av hans lærde venner. Selskapet fikk med dette en betydelig bokgave og pengegave. Viktigst for ettermælet er likevel den skole som ble opprettet på grunnlag av avsatte penger i testamentet. Som mønster henviser Dahl i testamentet uttrykkelig til Trondhjems borgerlige realskole, som var opprettet i 1783. Hans sjøfartsbakgrunn kommer til syne i anvisningen om at det skal skaffes navigasjonsinstrumenter til skolen, og hans ønske om å skape seg selv et varig minne vises ved bestemmelsen om at det skal henges en marmorplate i skolen med innskrift om at skolen er opprettet av ham. Slik sett var han på linje med mange som ønsket å gjøre seg udødelige ved å knytte sitt navn til større eller mindre gaver.

Peter Dahl skrev ikke dagbok, og det er ingen bevart korrespondanse etter ham. Hovedkilden til kunnskapen om hans reiser og virksomhet er skifteforretningen som ble holdt etter hans død, og testamentet, som finnes trykt i begge versjoner i boka. Som det ofte ble gjort, ble det meste av forretningsarkivet makulert etter at skiftet var sluttet. Mye av kildematerialet til boka er hentet fra offentlige arkiver, noe også fra privatarkiv der Dahl er nevnt som forretningsforbindelse, eller etter møter med ham. Hans dannelsesreiser i Europa har tydelig vært ekstra utfordrende å finne ut av, men en del er funnet gjennom gjestebøker ved ulike institusjoner eller ved at han er nevnt i andres korrespondanse eller dagbøker.

Eliassen gjør grundig rede for den prosessen han har vært gjennom for å utforske Peter Dahls liv. Teksten avsluttes med en tjuesiders epilog om «jakten på Peter Dahl». Utgangspunktet er forfatterens bakgrunn som lektor på den skolen som bærer Dahls navn, nå Dahlske videregående skole. Utforskningen begynte for alvor i 1997, ved 250-årsjubileet for Dahls fødsel. Arbeidet har dermed foregått litt til og fra i godt og vel tjue år før det nå ble publisert. Epilogen gir innblikk i en slik forskningsprosess, kanskje i overkant detaljert, men er et interessant eksempel på hvordan en slik forskningsprosess kan føre videre til ulike steder og kildetyper. Detaljnivået er ellers et særtrekk ved boka. Det kan føre til gjentakelser der samme opplysninger kan brukes i ulike sammenhenger. Og det er knapt den person Dahl var i forbindelse med på en eller annen måte som ikke er forfulgt og saumfart så langt det overhodet er mulig. Det kan nok av og til føre litt langt, men er oftest interessant og gir mye informasjon om det Dahl holdt på med, den forretningsdrift, de reiser og de lokalmiljø han var i kontakt med. Boka er pent utstyrt med bilder, relevante foto av kilder og kart. Vi har altså med denne boka fått en grundig og gjennomarbeidet biografi som eksempel på hvordan et transnasjonalt liv kunne arte seg innenfor rammene av 1700-tallets globalisering og med utgangspunkt i det dansk-norske koloniriket.